

ЛІТІЙ-ІОННА ІНТЕРКАЛЯЦІЯ $\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ З ШАРУВАТОЮ КРИСТАЛІЧНОЮ СТРУКТУРОЮ

Побудовано діаграму потенціал–склад для нестехіометричних фаз втілення $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$. Використовуючи метод ЕРС визначено динаміку зміни основних термодинамічних функцій від гостьового навантаження x в області $0 < x \leq 7$. Визначені коефіцієнти дифузії літію в $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ при $x=0,8$ і $4,2$ із використанням методу імпедансної спектроскопії. Обговорюється вплив термодинамічних і кінетичних параметрів на розрядну хвилю $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ катоду згідно природи інтеркаляційних процесів.

Potential–composition diagram are constructed for $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ nonstoichiometric compounds. Thermodynamic intercalation parameters are evaluated by e.o.m. method, with intercalation level x range $0 < x \leq 7$. The solid state diffusion of lithium into $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ was investigated for $x=0,8$ and $4,2$. Dependence of thermodynamic and kinetic intercalation parameters on discharge curve of $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ catod is discussed in light of the nature of the intercalation processes.

Вступ

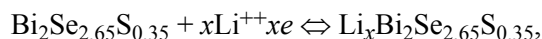
Інтерес до вивчення термодинаміки і кінетики літій-іонної інтеркаляції халькогенідів вісмуту із шаруватою кристалічною структурою, зумовлений їх використанням в якості катодних матеріалів для літійових джерел струму, де літій-іонна інтеркаляція – струмотворча реакція [1,2]. У роботах [3,4] вивчено термодинаміку літій-іонної інтеркаляції телуриду Bi_2Te_3 і селеніду вісмуту Bi_2Se_3 із шаруватою кристалічною структурою.

Викликає інтерес вивчення особливостей літій-іонної інтеркаляції шаруватого халькогеніду вісмуту, що має склад $\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ для використання його в якості катодного матеріалу у літійових джерелах струму. Для досліджень використовувались двоелектродні електрохімічні комірки з $\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ катодом і металічним літійовим анодом в 1M LiBF_4 на γ -бутиролактоні – ця електрохімічна система збиралась у гудзикових корпусах ($\varnothing 22\text{мм}$). Монокристали $\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ синтезовані із стехіометричного складу вихідних компонент і вирощені методом Бріджмена. Для досліджень монокристали подрібнювались у порошок з максимальним діаметром 75 мкм , який наносився на нікелеву сіточку із зв'язуючим.

Експериментальні результати і їх обговорення

Зібрана комірка і джерело струму розряджались у гальваностатичних умовах струмом 25 мкА/см^2 . Як відомо, під час розряду катодів із шаруватих

халькогенідів вісмуту відбувається літій-іонна інтеркаляція [3,4]:

де x – ступінь інтеркаляції, тобто кількість впроваджених атомів, що припадає на одну молекулу кристалічної матриці. Ступінь інтеркаляції (готового навантаження) регулювалась в даних умовах часом розряду. Вивчались хронопотенціограми при різних ступенях розряду через 10 діб після відключення розряду, коли варіації електродного потенціалу не перевищували $\pm 1 \cdot 10^{-4}$ В/год.

Розряд електрохімічних комірок і макетів джерел струму здійснювався в гальваностатичних умовах за допомогою тестера фірми *MACCOR* із комп'ютерним управлінням. Хронопотенціограми записувались за допомогою потенціостата П-5827М із самописцем КСП-4. Для визначення температурної залежності ЕРС використовувалась термокамера ТК-1 і високоомний цифровий вольтметр В7-28. Імпедансні вимірювання здійснювались з використанням амплітудно-частотного аналізатора 1255 *FRA* з комп'ютерним управлінням.

На рис.1 представлена діаграма потенціал–склад для нестехіометричних фаз впровадження $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ в 1M LiBF_4 на γ -бутиролактоні в області $0 < x \leq 7$. Визначивши рівноважні електродні потенціали фаз впровадження (рис.1), отримано зміну вільної енергії Гібса процесу електрохімічної інтеркаляції за формулою [6]:

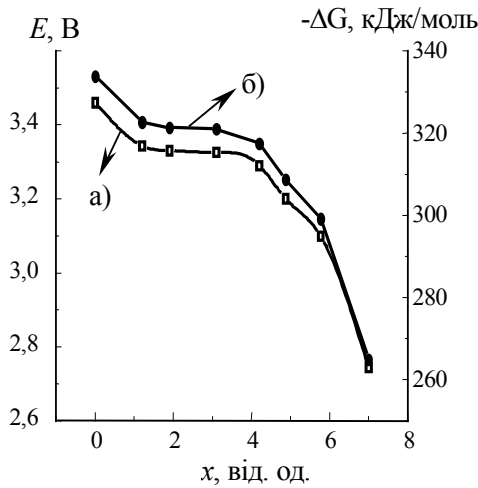

Рис.1. Діаграма потенціал–склад: залежність E від x і зміна вільної енергії процесу інтеркаляції (а), залежність ΔG від ступеня інтеркаляції для $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ (б).

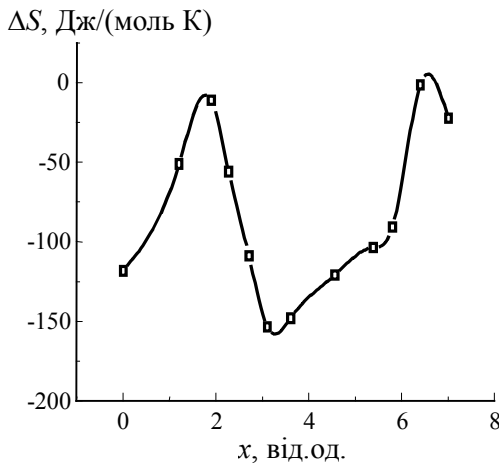

Рис.2. Зміна ентропії процесу утворення $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ від ступеня інтеркаляції.

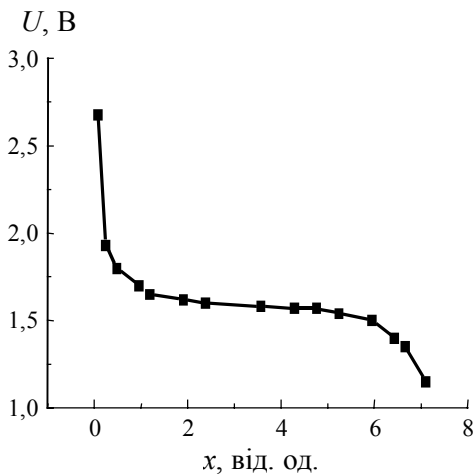

Рис.3. Розрядна крива $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ в 1M LiBF_4 на γ -бутиролактоні.

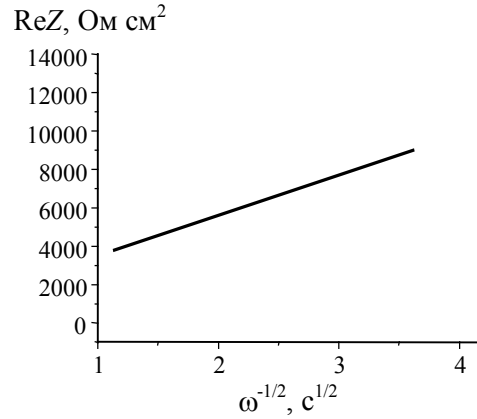

Рис.4. Залежність $\text{Re}(Z) - \omega^{-1/2}$ для $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ на 1M LiBF_4 в γ -бутиролактоні при $x=4,2$.

$$\Delta G = -n \cdot F \cdot E, \quad (1)$$

де n – кількість електронів, що бере участь в реакції, F – число Фарадея.

Порівнюючи одержану діаграму і значення ΔG для $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$ з відповідними значеннями для Bi_2Se_3 [4], можна зробити висновок, що заміна в шаруватій структурі селеніду вісмуту біля 12% селену на атоми більш електронегативного елементу сірки значно збільшує електродні потенціали відповідних нестехіометричних фаз впровадження, а також абсолютне значення вільної енергії процесу утворення (рис.1).

Із температурної залежності ЕРС в області $20\text{--}50^\circ\text{C}$, визначено зміну ентропії процесу інтеркаляції за формулою [5]:

$$\Delta S = nF \left(\frac{dE}{dT} \right). \quad (2)$$

Залежність зміни ентропії ΔS від ступеня інтеркаляції подано на рис.2, яка є кривою із двома яскраво вираженими максимумами. Збільшення ентропії при $0 < x \leq 2$ на початку інтеркаляції найбільш ймовірно зв'язане з утворенням розупорядкованої структури [6] і, як видно із розрядної кривої на рис.3, супроводжується різким спадом розрядної напруги в даній області. В області $2 \leq x \leq 5$ слід чекати упорядкування, яке викликає невеликі зміни розрядної напруги. А в області $x > 5$ слід чекати нового розупорядкування і, як видно, на розрядній кривій різкого спаду напруги (рис.3).

Для оцінки значень коефіцієнтів дифузії D іонів літію за ван-дер-ваальсовими просторами $\text{Bi}_2\text{Se}_{2,65}\text{S}_{0,35}$, вимірювалась частотна залежність електрохімічного імпедансу двоелектродної ко-

мірки $\text{Li}_x\text{Bi}_2\text{Se}_{2.65}\text{S}_{0.35}/1\text{MLiBF}_4$ в γ -бутіролактоні/Li в області 10^{-2} - 10^0 Гц при $x=0,8$ і $4,2$ [7,8].

Одержані імпедансні дані, оброблялись в координатах $\text{Re}(Z) - \omega^{-1/2}$ для визначення коефіцієнта Варбурга A_ω , де $\text{Re}(Z)$ – дійсна частина імпедансу, $\omega=2\pi f$ – кутова частота. Виходячи із A_ω оцінювалось значення коефіцієнтів хімічної дифузії [9].

Одержана залежність $\text{Re}(Z) - \omega^{-1/2}$ для $x=4,2$ наведена на рис.4. Вирахувані значення $D\text{Li}^+$ дорівнюють $5,39 \cdot 10^{-13}$ cm^2/s при $x=0,8$ і $6,1 \cdot 10^{-15}$ cm^2/s при $x=4,2$ – не типові значення для шаруватих халькогенідів. Так, наприклад, $D\text{Li}^+$ для TiS_2 при $x=0,32$ складає $4,1 \cdot 10^{-9}$ cm^2/s [10,11]. Таке значне зменшення коефіцієнтів дифузії літію у катоді із $\text{Bi}_2\text{Se}_{2.65}\text{S}_{0.35}$ найбільш ймовірно може бути викликано осіданням атомів сірки між шарами.

Висновки

Позитивні тенденції термодинаміки інтеркаляції літієм $\text{Bi}_2\text{Se}_{2.65}\text{S}_{0.35}$: збільшення абсолютного значення зміни вільної енергії Гібса в усій області, в порівнянні з Bi_2Se_3 , та широка область впорядкування – нейтралізується кінетичними ускладненнями процесу літій-іонного впровадження (малі значення коефіцієнтів дифузії). Це не дозволяє значно покращити розрядну криву досліджуваного матеріалу у порівнянні з розрядом Bi_2Se_3 із шаруватою кристалічною структурою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Заслонкін А.В., Ковалюк З.Д., Мінтянський І.В., Савицький П.І., Кожушко О.І. Вплив міді на властивості селеніду вісмуту як катодного матеріалу літій-іонних елементів // Вісник Львівського ун-ту. Вип.42 ч.2: Серія хімічна. - Львів, 2002. - С.126-129.
2. Заслонкін А.В., Ковалюк З.Д., Мінтянський І.В., Савицький П.І. Катодні матеріали для літій-іонних джерел струму на основі шаруватого селеніду вісмуту // Науковий вісник ЧДУ. Вип. 86: Фізика. Електроніка. - Чернівці: ЧДУ, 2000. - С.92-94.
3. Козьмич І.Д., Григорчак І.І., Ковалюк З.Д., Бахматюк Б.П., Гаврилюк С.В., Товарищук М.В. Фізико-хімічні властивості Bi_2Te_3 інтеркалірованого литієм // Журнал фізической химии - 1990. - **64**, №4. - С.840-843.
4. Gavriluk S.V., Grigorchak I.I., Kovalyuk Z.D., Bakhmatyuk B.P. Structure and the thermodynamic aspects of intercalation process in layered bismuth chalcogenides // International school-conference on physical problems in material science of semiconductors, September 11th-16th, 1995. - Chernivtsi, 1995. - P.109.
5. Шаталов А.Я. Введение в электрохимическую термодинамику. - М.: Высшая школа, 1984.
6. Ландау Л.Д., Лифшиц Е.М. Статистическая физика. - М.: Наука, 1963.
7. Егер Э., Залкинд А. Методы измерения в электрохимии. - М.: Мир, 1977.
8. Дамаскин Б.Б. Практикум по электрохимии. - М.: Высшая школа, 1983.
9. Naraayanan S.R., Shen D.H., Surampudi S., Affid A.J., Halpert G. Electrochemical impedance spectroscopy of lithium-titanium disulfide rechargeable cells // J.Electrochem.Soc. - 1993. - **140**,No.7. - P.1813-1842.
10. Бахматюк Б.П., Григорчак І.І., Заслонкін А.В., Ковалюк З.Д., Нетьяга В.В. Імпеданс шаруватого монокристалічного дисульфідів титану, інтеркалірованого літієм // Науковий вісник ЧДУ. Вип.86: Фізика. Електроніка. - Чернівці: ЧДУ, 2000. - С.81-83.
11. Коровин Н.В. Интеркаляция в катодные материалы. Коэффициент диффузии лития // Электрохимия. - 1999. - **35**, №6. - С.740-748.